

Monostori Imre

Lehet-e a könyvtáros tudós?

Vekerdi László interjúja

Egy kicsit lebegőre hagytuk írásunk alcímének az értelmezhetőségét, mégis szabatosan neveztük meg a reánk váró témát: Vekerdi László ugyanis a megszokott riporthelyzet szerint értelmezett *mindkét* oldalon ült, gondolkodott, beszélt. Egyszerűbben szólva: ő is sokat volt kérdező, „riporter” s persze „interjúalany” is. Rögtön megjegyezzük: az előbbi szerepben jóval többször (nagyjából kétszer annyiszor, durván 20:10 ez az arány), mint az utóbbiban. S föltűnő az is, hogy szakmai megnyilatkozásainak az interjúk körébe sorolható része életének derekán túl, ötvenéves kora táján kezdődött csak, de a java inkább hatvan fölött. Ekkor már több éve az Akadémiai Könyvtár munkatársa volt: *könyvtáros*. Talán ez a hely, az efféle hely és ez a munka volt számára a legbiztonságosabb, s valószínűleg a leghasznosabb. (Beleértve a korábban a Matematikai Kutatóintézet könyvtárában eltöltött igen fontos hét [bő] esztendő.) Mint interjúkészítő leggyakrabban hívásokra, megbízásokra dolgozott: s minthogy a tudományok legkülönbözőbb ágazataiban volt mélyen és napra készen jártas, egy időben igazából csak a belső energiakészletén múltott, melyik évben hány ilyen kiküldetést, megbízást tud teljesíteni. Az őt kérdező, vele készült interjúk viszont időnként zökkenőkkel tarkítottak: a „riportalany” nem mindig jókedvű, sőt némelykor ingerült, harapós. Nem is sikerül sokáig oldott, kereknek mondható beszélgetést készíteni vele. (Mintha a kérdezők is feszült állapotban lettek volna. Őszintén szólva lehetett is rá okuk egyszer-egyszer.) Mindaddig így volt ez, amíg a szívének is kedves beszélgető-, kérdezőtársakra nem talált.

*

A kezdetekről annyit, hogy a hetvenes évek legelején egy intézményes szociológiai (szociográfiai) program keretében Bakos Istvánnak, egykori tanítványának kezdeményezésére és közreműködésével „Kutatómunkások” munkacímmel interjúsorozat kezdődött tudós kutatókkal abból a célból, hogy – a „Magyarország felfedezése” sorozat elvei és gyakorlata szerint – feltérképezzék ennek a különleges értelmiségi szakmacsoportnak országos helyzetét, s az

Monostori Imre írásával a kilencven éve született Vekerdi Lászlóra emlékezünk. (A Szerk.)

összegyűjtött hatalmas anyagból megbízható minőségű könyv készülhessen. (Vö. Bakos István: *Közszolgálatban... [avagy egy „túlélő” köztisztviselő válogatott feljegyzései, írásai.]* Bp., 1994. Püski. 26–34.) A rendkívül érdekes kéziratköteg már 1972 májusában a „Magyarország felfedezése” sorozat szerkesztőségében volt, ám nem jelent meg (nem a nyolcvanas évtizedben voltunk még, hanem csak a hetvenesben; de, ahogy tudjuk, még az ezredforduló után sem sikerült kiadót, pénzt találni a kiadásra). Vekerdi szerencsére tovább dolgozott és kitett magáért: nélküle elképzelhetetlen lett volna a részben már meglévő, de zömmel a további beszélgetéseknek ilyen színvonalú sorozata. Ugyanis ő szabályosan készült, sőt felkészült ezekre a találkozókra. Mint egy udvarias vendég, aki alaposan utána néz vendéglátója s annak tudománya múlt- és jelenbéli állásának. S a hely szellemének is: ahol a *társalgás* lezajlik. Ami azt is jelentette egyben, hogy *tálcán kínálta* a jobbnál jobb témákat a kiszemelt tudósoknak, akik látható megkönnyebbüléssel és rögtön jókedvvel csaptak bele a mesélésbe. S innentől kezdve Vekerdinek már csak arra kellett ügyelnie, nehogy parttalaná váljék a sok beszéd. (Persze ő nem ügyelt igazából erre, nem állította meg a beszélgetést, s nem zökkenette ki a beszélőt a kerékvágásból, de mégsem csúsztak szét ezek az igaz mesék.) Eleve meg voltak hőkkenve a kiszemelt nagy tudósok attól, amit a velük szemben üldögélő riporter *tud, ismer* a szakmájukról. Reakcióikból és produkcióikból kiolvasható, hogy sokkal többet adnak bele az interjúba, mintha egy közönséges újságíró tenné fel szokványos, netán szépelgő kérdéseit. Őket magukat is inspirálta Vekerdi László figyelő és kontrolláló jelenléte és a szinte megmagyarázhatatlanul sokszínű és lényegileg is mély szakmai tudása. Ahány tudóssal találkozott, annyi és éppen odavaló szakmai tudást és intelligenciát mutatott meg. Érteni lehet tehát, hogy a világhírű akadémikusok csodálkoztak Vekerdi kérdéseit, megjegyzéseit, problémafölvetéseit hallva, hallgatva. Csodálkoztak és örültek: aki most itt ül velem szemben, az láthatólag-hallhatólag megérti és méltányolja, amit mondok. Tehát: ekként fogok viselkedni, örömmel szánom rá a drága időt. (Csak egyetlen „riporteri” kérdés példájáig merészkedjünk el, mégpedig – az egyszerűség kedvéért – az egyik Szentágothai Jánossal készített beszélgetés egyik Vekerdi-megjegyzéséig, -kérdéséig. Ez így szólt: „Ezek a randomizált neuronális hálózatok aztán összekapcsolhatnák a molekuláris idegi jelenségeket a magatartás elemeivel?”)

A hetvenes évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig (több folyóirat bekapcsolódásával és célirányos megbízásaikkal) zajlott ez a nagyon érdekes Vekerdi-turné, azt lehet mondani, hogy folyamatosan és a folyóiratokbeli publikálásokat tekintve *viszonylag* gördülékenyen. (Amely gördülékenységbe nem számítanak már bele az utólagos nemtetszés-nyilvánítások.)

Az első beszélgetés Szentágothai Jánossal készült, aki ekkortájt a SOTE Anatómiai Intézetének az igazgatója volt (*Természet Világa*, 1972/12.). Élmény-szerű, érdekes, tartalmas ez az eszmecsere, mind a két szereplő tudása javát hozta. Létezett a hetvenes években egy szakszervezeti folyóirat, az *Egészségügyi Dolgozó*, amely adott arra, hogy jó nevekkal rukkoljon elő számról számra. (Olyannyira, hogy Németh László is adott nekik írást – orvos veje közvetítésével –, itt jelent meg [1968/7.] *Az írás ördöge* című, a Semmelweis-évfordulóra írt cikke.)

Ez a folyóirat közölte a második Szentágothaival (ekkor már az MTA elnöke) készült beszélgetést (1977/3.), a Czeizel Endre genetikussal készített interjút (1977/8.), továbbá még két másikat: a Heim Pál Kórház gyermekosztályának főorvosával (1977/10.), valamint az Országos Kardiológiai Intézet vezető főorvosával készültet. (1978). (Ebből a négy interjúból három bekerült *A gyógyítás világa* című [szerk. Székely Sándorné], 1980-ban megjelent szakmai antológiába.)

A nyolcvanas évekre esik Vekerdi László interjúkészítő munkálkodásának lendületes fénykora. Kezdődött a *Magyar Tudományban* a szellemimunka-szervező Szabó Lászlóval (1981/7–8.), majd folytatódott Vígh Tamás szobrászművész, a becsült barát bemutatásával a *Művészetben* (1983/11., akiről ugyanekkor szép kis könyvet írt). Nagy sorozata volt Straub F. Brunó főszerkesztő idején a *Magyar Tudományban*. Elsőnek Bognár Rezső akadémikussal találkozott, akivel Zemplén Gézának, a hazai szerves kémiai kutatások nemzetközi hírű művelőjének iskola-teremtő munkásságáról beszélgettek. (1983/9.) Ezt követte egy másik nagysággal, Szőkefalvi-Nagy Béla matematikussal való találkozása. A téma ezúttal Riesz Frigyes, a 20. század elejének világhírű matematikusa volt. (1984/4.) A (természet) tudománytörténeti interjúsorozat Tariska István orvosprofesszorral folytatódott (aki ekkor az Országos Elmegyógyászati Intézet igazgató főorvosa volt), s a nagy téma: Sántha Kálmán a kommunista időkben meghurcolt és tönkretett debreceni tudós ideggyógyász professzor, Vekerdi egyik nagy példaképe volt. (1984/7–8.) Kónya Albert akadémikus következett ebben a sorozatban, a téma pedig a jeles fizikus: Gombás Pál volt. (1984/10–11.) Befejezéséppen újabb Szentágothai-interjú következett a nagyszerű orvosdinasztia harmadik nemzedékét képviselő Lenhossék Mihályról (1985/3.).

Ezzel a természettudományi interjúsorozattal *párhuzamosan* futott egy társadalomtudományi sorozat is a pécsi *Jelenkorban* (a főszerkesztő ekkor Szederkényi Ervin, Vekerdi jóakarója). Igaz, Vekerdi itteni szereplése már 1977-ben megkezdődött Pákolitz István idején (az Ady-centenárium összeállításban szerepelt a kitűnő esztergomi orvostörténész és irodalmi kéziratgyűjtő, Szállási Árpád Ady-relikviáinak kissé pajzánra sikerült bemutatásával: 1977/11.); de a társadalomtudományi sorozatra a nyolcvanas évek első felében került sor. Akkor, amikor a központi politikai és akadémiai erők, akaratok Pécs városát regionális tudományos központtá kívánták fejleszteni (miként a dél-alföldi központ Szeged lett), tehát ennek megfelelően kellett gondolkodniok az odaszervezett humán tudományos erőknél. Hosszú ideig szerepelt e program kereteiben a regionális területfejlesztés gondolatköre, valamint a pécsi egyetemi és főiskolai oktatás átalakítása, az egyetem új karral bővítése, új feladatainak kijelölése stb. Vekerdi László és a *Jelenkor* több komoly beszélgetés erejéig vett részt ebben a nagy átalakító és megújító munkában. 1984-ben a Dunántúli Tudományos Intézet igazgatójává a jeles település- és regionális fejlesztési tudóst, Enyedi Györgyöt nevezték ki, szakmai beszélgetésüket a folyóirat 7–8. száma adta közre. Az egyetemi fejlesztés dolgairól három professzor – Bécsy Tamás, Ormos Mária és Szépe György – cserélt eszmét két részben (1984/ 9. és 10.). Nem szorosan Pécshez kötődött, ám országosan fontos dolgokról szólt Vekerdi *Jelenkor*-beli utolsó interjúja, ezúttal Vitányi Ivánnal, a Művelődéskutató Intézet igazgatójával (1985/7–8.).

Szegeden is jól működött Vekerdi László, hiszen a *Tiszatáj*hoz – elsősorban Ilia Mihály révén – egyébként is szorosan kötődött. A nyolcvanas évek közepére (Vörös László főszerkesztőségének idejére) esett két – ezúttal ismét természetudományi témájú – interjúja a „Szegedi tudósportrék” című sorozatban. Először a nagy professzorlegenda, Ábrahám Ambrus neuroanatómus akadémikust mutatta be emelkedetten szép beszélgetésben (1984/6.), majd Alföldi Lajossal, a Szegedi Biológiai Központ akkori főigazgatójával beszélgetett (1984/9.).

1988 őszén az *Új Forrás* kérésére készült az az interjú, amelyben a kérdező Vekerdi László utoljára kérdezett: mégpedig Fodor András, közelgő 60. születésnapja alkalmából (*Új Forrás*, 1989/1.). Ez a beszélgetése talán a legszebb, legemelkedettebb, legbarátiabb az összes addigi közül. Az *Ezer este Fülep Lajossal* című memoártól indulnak el. (Jómaga is alapos ismerője Fodor költészetének és irodalmi munkásságának, egész életének, így azután simán, szépen, csiszoltan gördül a beszélgetés.) Fodor bemutatja hosszú évtizedek óta munkahelyét, az Országos Széchényi Könyvtár *Új Könyvek* szerkesztőségét (lám csak, hiszen két könyvtáros beszélget itt egymással), aztán az írószövetségi funkciók, majd az irodalmi folyóiratok következnek. Közülük is elsősorban a *Jelenkor*, illetve Tüskés Tibor, majd Szederkényi Ervin (mindketten nagyon dicsérik mindkét főszerkesztőt). Ilia Mihály külön bekezdést kap, Vekerdi szerint „meglehet, az egész mai Európa legátfogóbb, legizgalmasabb irodalmi folyóirata” volt a *Tiszatáj* az ő idejében. Utazások, műfordítások, naplók. Ez utóbbi témánál kiderül, hogy Fodor Andrásban gyerekkora óta erősen élt a késztetés, a feladat az *elszámolásra*, erősen benne élt a késztetés, hogy beszámoljon a vele történekről, másként fogalmazva, hogy másokkal megossza élményeit. (Ha megfigyeljük: költészetének jelentős részét teszik ki az „elmesélő” versek: mi történt vele, körülötte. Mit látott, mit hallott, mit figyelt meg?) Vekerdi természetes biztonsággal hozza elő az újabb és újabb témákat, szervezi a beszédhelyzeteket, nemcsak mint riporter, de olyanformán is, hogy „belülről” kérdez, a kívülálló számára szinte ugyanolyan hiteles helyzetet teremtve, mintha önmagát kérdezné Fodor. (Vekerdi beszámol a kétrészes hangfelvétel közötti ebédszünetről is: mit főzött nekik Sárika, Fodor András felesége, miről beszélgettek ebéd közben, s hogy a végén a rendőrség is megjelent: betörték Fodorék fonyódi házába. Amely hírtől a háztulajdonosok nem rémültek meg: hozzászórtak már.) A *Szó, zene, kép* című Fodor-esszékötetettel kapcsolatban sok szó esik a társművészetekről, majd az Eötvös-kollégium éveit elevenítik fel, a nagy szellemek gyűldéjét, s a kor szellemét, mely kornak a kezdetén még mindenki nyitott szívvel bízott az új magyar demokráciában...

*

Vekerdi László 1974 tavaszán (ötvenéves korában) vált először – úgymond – interjúalannyá. A *Könyv* című könyvtári folyóirat (Kiss Irén) kereste meg a neves, de nem mindig jókedvű könyvtáros kollégát (1974/4.). A fő téma a magyarországi könyvkiadás, melyről a megkérdezett egyértelműen kritikusan fogalmaz. Vannak kitűnő egyéniségei a szakmának, mondja, de mint szakmát a könyvkiadás mesterségét nálunk sehol sem tanítják. A nyugati példák a gyakorlatban nem jutnak el hozzánk. Hiányolja továbbá a hazai könyvkiadatlóból mint műfajt,

a gazdagon illusztrált művelődéstörténeti esszét, egyáltalán a magyar esszékultúrát. A könyvekbeli *kép* rendkívül fontos, mondja: ha jó, ha releváns, akkor nemcsak a szöveg kiegészítője, de maga is új, sokszor döntően fontos információkat hordoz. Nálunk hiányzik a szakszerű könyvkiadás-kritika mint legalább utólag szabályozó rendszer. Tragikusan elválik egymástól a könyvkiadás és a könyvtár, a könyvtár és az olvasó. Nemcsak a könyvkiadás szakszerűtlen, de nagyszámú a szakszerűen olvasni nem tudók rétege is. (El lehet képzelni, mennyi haragost szerzett magának ezzel a beolvasással Vekerdi.)

A következő beszélgetésig öt év telt el: ekkor az *Élet és Irodalomban* Hernádi Miklós faggatja a két jeles tudóst (és jó barátot): Benedek Istvánt és Vekerdi Lászlót „tudománytörténeti tanulságokról” (1979. jan. 6.). Vekerdi végig arról beszél, hogy az igazán jó tudósok *többek*, mint a szakmájukat a legmagasabb szinten művelő szakemberek. A nagy veszély a beszűkültség, a bezárkózás a saját tudományos kis világba, ez kevés, ez emberidegen, ennek nincs kellő hatása. Nem is a birtokában lévő új tudás kicsinyisége vagy nagysága a döntő elem itt. Hanem a *tudósi szemlélet*. „Akit tudománya mellett nem érdekel egy ügy is, nem lehet nagy tudós. Semmelweist nem képzettsége, hanem a szánakozása tette nagy tudóssá.” Igen, ez az észjárás tipikusan a Vekerdié. Éppen azért, mert meghökkentősége miatt kell rajta elgondolkodnunk. Az *emberi minőség* mint talán a legfontosabb elvi kérdés, áll itt is a középpontban, mint annyi más megnyilvánulásában. „A tudomány az emberek egzisztenciális szükséglete” – a Fülep Lajos-i értelemben. Az elnyomás légkörében, a reménytelen társadalmi és magánemberi viszonyok közepette – éppen ezért – „a tudomány nem virágozhat. Rómának sem volt számottevő tudománya.”

A nyolcvanas évek elején két fiatal értelmiségi – Szántó R. Tibor és Zsolnai László – elhatározta, hogy interjúk alapján feltérképezi a hazai társadalomtudományi gondolkodás vezető irányait. (Ez a terv hasonló kiindulópontonról bomlott ki, mint egy évtizeddel korábban Bakos Istvánék programja, s valamivel szerencsésebben járt, sőt később kötetben is megjelentek az interjúk.) Sok tudóst, elméleti és gyakorlati szakembert fölkerestek ebből a célból, így Vekerdi Lászlót is. A *Valóság* annyit vállalt, hogy nyolc beszélgetésből a kérdezők által kiemelt részleteket közreadja (1984/4.). Így azonban ezekből az interjúkból a mindenkinek szóló körkérdésekre adott, igen rövid válaszok csak töredékek lettek. Vekerdi következetesen ragaszkodik itt is a *humanista tudósképhez*, errefelé jelöli ki a reménytelenül általános kérdésekre adott válaszainak irányát. A valamirevaló szaktudós egyben *filozófus is*, szögezi le. Persze nem szakfilozófusi értelemben, hanem akként, hogy mint gondolkodó elmének határozott nézete van az őt körülvevő világról, a létről, a világrendről. (Akárcsak egy parasztembernek – teszi hozzá –, aki szintén megérti vagy legalábbis megérzi az őt körülvevő világrendet.) Szintén stabil maradt az a véleménye is, hogy tudományt és művészetet nem lehet élesen különválasztani egymástól. „Michelangelo is tudós, csak ő a maga tudományát képekben festette meg.” (Vekerdi vonzódott az efféle látszólagos paradoxonokhoz: ezzel nemcsak meghökkenteni volt képes – amely meghökkenés mindig elindítja a gondolkodást a másik emberben is –, hanem egyszerűen és átláthatóan mutatott rá bizonyos szokatlan összefüggésekre.) Erősen

hangsúlyozza a tudósi – az emberi – *etika* megkerülhetetlenül fontos jelenlétét a kutatásban és a mindennapi életben. „Szellemi függetlenség, tisztaság, tisztesség. Ez a tudós etikája.” Aki, a tudós, nem induktív úton dolgozik, hanem sokkal bonyolultabban. „Ha valaki intenzíven foglalkozik egy problémával, akkor a megoldás nem feltétlenül logikai úton érkezik, hanem esetleg csak »beugrik«. A tudós egyszerűen észreveszi, hogy így van, rádöbben, rácsodálkozik.” (Ez a „szelídítő” gesztus is nagyon jellemezte Vekerdit: Isten őrizzen a *nagyképűségtől* – használta is sokszor ezt a kifejezést –, minden *valamirevaló* tudós legyen szerény, a tudomány nem földön túli varázslat, a tudós közülünk való ember. Tudós ugyan, de *elsősorban ember*. Hogyan is mondta fentebb: „szellemi függetlenség, tisztaság, tisztesség“.)

Ez a Szántó R.–Zsolnai-féle interjúkötet csak évek múlva (1990-ben) kapott zöld jelzést a megjelenéshez. Itt már a kötetben a személyek (és nem a kérdések) jöttek egymás után, tehát a külön-külön beszélgetések szépen kialakultak és letisztultak („*Kétszemélyes egyetem. [Tizenegy beszélgetés]* Bp., Magvető). A Vekerdi Lászlóval készült részt 1983 tavaszán vették fel. Ez hosszú, alapos, sok témát érintő kérdezz–felelek munka, a kérdezők hagyják beszélni kiszemelt emberüket. *Ma már* esetleg többször hallott történeteknek gondolhatunk itt egyes beszélgetési elemeket, de ne felejsük, hogy mindez három évtizeddel korábbi valóság, azaz ezeknek a történelmi elemeknek ma már „szellemtörténeti” helyi értéke is van. Nem is szólva az utókor felismeréséről: „Hát persze, már akkor is...” Az is izgalmas megfigyelési szempont, hogy 1983-ban kiket és mit emelt ki, világitott meg, mit feszegetett Vekerdi. Részletesen mesélt például Fülep Lajosról, Karácsony Sándorról, Németh Lászlóról és Bretter Györgyről. Csupa fontos szellemről és jellemről, olyanokról, akiknek egyike sem tartozott az éppen akkor uralkodó eszme és rendszer felkarolt személyei vagy jelenségei közé. Gondolkodásra készített például, amit az általa nagyon szeretett és becsült Karácsonyról mond. Például: „Megmutatta azt is, hogy a szellemi életnek nincsen centruma és nincsenek perifériái; a magyar paraszt a maga józan körültekintésével semmiképp sincs ’periférián’. Ha valaki körülnéz, és van szeme és szíve a látáshoz, akkor ugyanúgy gondolkozhat, mint más Cambridge-ben, Párizsban vagy Moszkvában. A saját példájával igazolta mindezt, s hallatlan felszabadító erővel hatott; kiúzta az emberekből az évszázados magyar begubózást, elhitette, hogy mi is lehetünk valakik, hogy európai relevanciával lehet gondolkozni a magyar pusztá közepeén.” *De bátor ember* is volt Karácsony Sándor: két botjára támaszkodva fölkereste a munkaszolgálatra kirendelt magyar írókat és „a nemzet nevében bocsánatot kért tőlük”. Németh Lászlóról aligha beszéltek megbecsülőbbben és szebben, mint Vekerdi László ebben a beszélgetésben. Elsősorban *mint embert* hozza közel a hétköznapi olvasóhoz. Azt mondja, hogy Németh alapvetően igazi ’jó ember’ volt, legelső ösztöne a másokon (és a nemzeten) segíteni akarás volt. Akivel csak találkozott, azokkal felismertette, hogy mint egyének is sokat érnek. Iskolai tanítványaival is úgy viselkedett, hogy kihozza belőlük a tehetséget, a legjobbat. Folyvást erősítette az emberek önbecsülését. „Ha valaki megsértette, akkor félrevonult, nem támadott vissza. Ebbe is halt tán bele, hiszen a hipertóniát a sok visszaveretlenül elviselt bántás okozhatta. Sok gonosz ember törölte bele a lábát...

Pándi Páltól Szirmai elvtársig, nevesek és névtelenek egyaránt.” (Senki más nem tudott ehhez hasonló drámai felhangú, szellemes szarkazmussal beszélni, írni, egyáltalán gondolkodni, mint Vekerdi tette ezt oly gyakran és nyomatékkal hosszú és gazdag élete során.) Némethről tovább: ő „az emberek önbecsülését erősítette. Benne volt ez már a mozdulataiban, a szíves mosolyában, a mindig meghajló magatartásában, a mások iránti szellemi érzékenységében, de abban is, ahogy a Tiszában úszott... Neki is aurája volt, ahogy Fülepnek, s ő sem volt csak magyar jelenség. Az ő magyarsága a mélységes humánus volt.”

Majd más téma, visszakanyarodva a tudósi etikához: „Egy tudós nem kötelezheti el magát politikai elveknek. Ha elkötelezi magát, akkor persze lehet kiváló politikus, nagyszerű ember is, de nem tudós.” (Ha belegondolunk az általunk is átlátható idősebb tudós nemzedékek egyes képviselőinek karriertörténetébe, beleborzonghatunk Vekerdi itteni mély igazságába.)

A legérzékenyebb kérdés ebben az interjúban azonban mégiscsak a következő: „Tudósnak tartja-e magát?” A válasz egyértelmű *nem*. Az indoklás azonban már bonyolultabb, és talán nem is teljes. A jó társadalomtudósoknak meg kell támadniuk szellemi elődeiket, túl kell lépni rajtuk – állítja. Erre ő nem volt képes. Ezért félreállt. Továbbá: Magyarországon igazából nem lehet társadalomtudós az ember: nincsenek meg a tárgyi feltételek. Van viszont rossz infrastruktúra, szervezetlenség, nemtörődomség, bürokrácia, rosszindulat, gáncsoskodás stb. S következik a később sokszor ismételt bonmot: „Egyébként bértollnoki munkát végzek. Meg kell élnem, s ezért írok.” Igen, erre persze rá lehet bólintani, de valahogyan azt is érzi az ember, hogy Vekerdi László esetében ez nem a teljes, nem a „töredelmes” megvallása élethelyzete alakulásának, ekkor már évek óta *stabilizációjának*. (Az Akadémiai Könyvtár beszerzési osztályára 1970-ben került s ott is maradt egészen a halála előtti időkig. Ez a maradás durván három és fél évtized *könyvtárosi* életet és szemléletet, szellemi attitűdöt jelentett, s ha még ide számítjuk a korábbi, ezt megelőző könyvtárosságát, akkor több mint négy évtizedet. Erősen azt lehet gondolni, hogy az ő *nem tudósi léte* összefügg egy eddig még ki nem derült belső, alkat- és szemléletbeli állapottal, amire a későbbi valómásaiból talán majd tudunk következtetni.) Tudománytörténésznek sem vallja magát. Nem tudja, miért kezdett el ezzel foglalkozni. „Nem tudom, hogy miért, egyszerűen így jött. Azt a pár cikket, amit összepatkoltam, igyekeztem tisztességesen megcsinálni. De ez kevés. Kevés az üdvösséghez. Sok minden kellett volna ahhoz, hogy ezt kellő szinten lehessen csinálni. Sok minden kívül, sok minden belül.” Aligha kétséges: itt a sok minden „belül” az igazán perdöntő motívum. Ebben a beszélgetésben erre még nem derül fény.

Feszült hangulatúra sikerült a *Társadalmi Szemle* (Hovanyecz László) szimultán beszélgetése Vekerdi Lászlóval és Németh G. Bélával: *Föltámadhat-e a kereszténység a nemzeti kurzus?* (1990/8–9.) A „rendszerátalakítás” évében vagyunk, s az egyik volt központi egypárt-folyóirat időben föl akarta hívni a figyelmet erre az eshetőségre. Először a keresztény értékek mibenlétéről folyik a vita – Vekerdi kissé indulatos, nem tudja például elfogadni a különbségtételt egoizmus és individualizmus között, legfőleg csak fokozati különbséget lát –, majd később ellenkezik Németh G. Bélával Szabó Dezső megítélésében is (aki szobrot kapott a Gellért-hegyen).

„Nagyon helyes, hogy kapott. Vannak torz óriások, sőt az óriások általában torzak, és ezért veszélyesek. De azért a szobrot még megérdemelhetik.” S következik egy ragyogó esztétikai elemzés a szoborról (Szervátiusz Tibor munkája), amely az arcával, az arcán szinte megeleveníti Szabó Dezső nagy fordulatát: a keresztény-nemzeti kurzus gőgijéből hogyan vált át annak egyik könyörtelen bírálójává. Ez a Vekerdi-interjú sem nélkülöz további eretnokséget. Például: „A kurzus az idejében köpönyeget fordító liberálisok, sőt radikálisok segédlete nélkül aligha jöhetett volna létre. [...] a keresztény kurzus a Károlyi-érában kezdődik. Mégpedig azért, mert akkor indul meg a napi politika ellentéteket és gyűlöleteket szító bevitele a politikától addig távol állók körébe.” Nagyon fontos az a hangsúly is (1990-ben!), amely szerint a keresztény kurzus a húszas évek második felétől „megszelídült”, merőben más volt, mint korábban, sok területen érezhető visszatérés a századfordulós, sőt reformkori nemes hagyományokhoz. S ebben döntő része volt Bethlen Istvánnak, aki „mindenképpen zseniális politikus volt”. (A magyar hivatalos – akadémiai – történettudomány csak később – és akkor is csak fenntartásokkal – zárkózott föl e Vekerdi-állítás közelébe.) Miben állott ez a bethleni fölemelkedés? Elsősorban a gazdasági stabilizációban, a korábbiakhoz képest kitűnő oktatási rendszerben (l. Klebelsberg), de abban is, hogy Bethlenék igyekeztek szót érteni a szomszédos országokkal, s nyitottak voltak Nyugat felé is. S ennek a politikai viselkedésmintának a *hagyományozása* volt (kicsit később) a nácizmus ellen való hazai kormány szintű emberbaráti politikai döntések sora a háborús európai viszonyok közepette. Ami a jelen ideológiai csatározásokat illeti: Vekerdi csak azért is marxistának és nem keresztény ateistának vallja magát, ezzel is figyelmeztetve arra, hogy nem „fölzárkózunk” kell Európához, hanem saját szükségleteink szerint kell kialakítani egy tagolt (nem hierarchizált) demokráciát, amelyben ki kell fejleszteni a saját képünkre szabott polgárosodást, azaz ki kell teljesíteni jó történelmi hagyományainkat. (Nem becsülte az utánzást, a másolást, a renyhe gondolatnélküliséget.) Olyan polgárosodott világot szeretne, ahol a magafajta „marxista” és „ateista” emberek is szabadon s békességben élhetnek s alkothatnak.

A következő évben kitüntették Vekerdi Lászlót: a Magyar Hitelbank Rt. „Nyitott társadalom” elnevezésű alapítványa négy kitüntetettjének egyike volt (nagyra becsült barátjával, Ilia Mihállyal együtt kapta a díjat). A díjátadó utáni fogadáson a tőle megszokott iróniával és humorral beszél arról, hogy könyvtárosként megkapta ugyan a Szabó Ervin-díjat, de egyebet semmit: hacsak a sok ledorongolást és megrovó kritikát nem tekinti kitüntetésnek. Egy kis játék is van e röpké riport végén: a kérdező, László Ágnes megszámolatja vele a díjjal járó pénzt. Vekerdi 10 és 50 ezer forint közötti összegre gondol, ám a valóság: 300 ezer! „Hihetetlen, hihetetlen...” mondogatja. (A *mellőzöttség* „haszna” = *Kurír*, 1991. márc. 1.)

A *Könyvhét* című lap értelemszerűen az olvasó Vekerdit faggatta, ami láthatólag tetszett neki, s vallomásában még egy lépést tett szellemi lényé lényegének a föltárása, feltárlása felé. (1998. júl. 16. Nádor Tamás interjúja.) Ismét kijelenti, hogy ő nem tudománytörténész. Ő könyvtáros. A könyvtárosság egyben a könyvekkel való különleges kapcsolat is a számára. Az olvasás pedig: séta. S talán a legfon-

tosabb megjegyzése a következő. „Ám a magunkféle nem olyan céltudatos, mint mondjuk egy szaktörténész, aki csak olyan forrásanyagot tár fel, amire szüksége van.” S ennek nyomán aztán jön a disszertáció, a monográfia, a kandidatúra, a professzorság, a nagydoktori és az akadémiasság. Ez a klasszikus *tudósi pálya*. De az övé nem ez, nem ilyen. Ő inkább szellemi *bányász*, aki könyvtárosként iszonyú mennyiségű anyagot termel ki, s abból kiszedi végül az „ércet”, vagyis az igazi kincset. Ami azonban nem biztos, hogy a nagydoktorihoz, az akadémiassághoz kellene. Neki viszont nagyon fontos. S itt valami lényegeset árult el Vekerdí: ő nem tudósok módjára gondolkodik, dolgozik, következésképpen – legalábbis a hagyományos, bürokratikus értelmezés szerint, tehetjük hozzá – nem is lehet tudós. Ő legfeljebb olyan könyvtáros, aki a rengeteg kibányászott anyagból *mindenféle*, de egyaránt értékes érceket rendezget, mások számára is. Szép metaforikus párhuzam ez, s megérteti a nagy különbséget. Azt már csak megjegyzésként tesszük hozzá, hogy ez a „könyvtárosi” szemlélet legalább annyit ér (morálisan és társadalmilag nemritkán többet is), mint a tudósi teljesítmény. S utólag sem kell „sajnáljunk” Vekerdit, hogy *céhes tudós* tényleg nem volt. Mégis a legnagyobb tudósaink egyike lehetett: számos nagyszerű könyve példa erre. Csakhogy tökéletesen *magányosan* (mint tudós), s másképpen jutott el az összefoglalásokhoz, mint *intézményesített* kartársai. Akik közül sokakkal nem szívesen vállalt (volna) formális vagy elvi közösséget, határozott véleménye volt a rossz, illetve az emberileg sem tisztelhető céhbeliéről. (Hiszen még az is etikai kérdés volt számára, hogy lehet-e jó belgyógyász az – saját maga –, aki nem jó családfő.) Nyilvánvalónak látszik, hogy valahol e tájon keresendő az őt sokszor homályban hagyó, sőt háttérbe szorító, lekicsinylő „akadémiai” vélekedések oka. Az ő magányossága és különbözősége, sőt különössége a tudományos kutatói s alkotói világban eleve gyanút keltett. Gyanút és lekezelést. (Nem is szólva határozott erkölcsi és politikai véleményeiről, amelyek miatt a hivatallóság szintjén évtizedekig tartották elszigeteltségben.)

1998 tavaszán és nyarán a két hűség (és kitűnő) szerkesztő, a koncepciózus rádiós, Herczeg János és a *Természet Világa* főszerkesztője, Staar Gyula jóvoltából televíziós portréfilm készült róla. Hosszú, csapongó, jóízű beszélgetés, igazi születésnapi készülődésként, jóllehet, nem kis győzködés eredményeképpen. (A következő évben töltötte be a 75. évét.) Az *Új Forrás* (*Egy könyvtáros könyvei* 1999/6.) és a *Forrás* (*Európa és Cserhátszentiván*. 1999/7–8.) osztozott a leírt anyagon.)

Ez az interjú egy nagy fölismerés elbeszélésével kezdődik: Vekerdí László számára a Torinóban 1983-ban megjelent *Galileo eretico* („Az eretnek Galilei”) című Pietro Redondi-könyv legfontosabb tanulsága az volt, hogy a 17. század elején a katolikus egyházat *nem lehetett* megreformálni. A pápa „Redondi szerint próbálta megmenteni öreg barátját, azonban már nem lehetett, mert még a pápán is uralkodott a katolikus dogmatika kegyetlen szelleme. S akkor én erre rácsodálkoztam: hiszen ez kísértetiesen emlékeztet a mi reformkommunista próbálkozásainkra! [...] Na, látjátok, ebben a pillanatban már tudtam, hogy képes leszek megírni a Galilei-könyvemet [...]” Szorosan ideillik Vekerdinek a reform- és „posztreform” kísérletek eleve kudarcos voltáról kialakított álláspontja a kilencvenes évek elejéről, aminek az a lényege, hogy *minőségében is újat*

a reformos, posztreformos politikai gondolkodás nem képes teremteni. (Vö. pl. *A San Remo-i pillanat* című esszéjével.) Nálunk az történt – folytatja –, hogy „maradt a sok új reformkommunista, akik akkor – ma már nagyon jól tudjuk – ügyesen előkészítették a maguk piacgazdasági birodalmait”. Nem lehetséges továbbá a java kultúrát *udvaronc* módon létrehozni. Mert: „a szellem tisztessége más kritériumok szerint mozog, mint a politikai tisztesség”. Neki nincs semmiféle „Galilei-képe” – hangoztatja, viszont állítja, hogy Galilei-könyve „az utolsó lapjáig a máról szól”. Metsző pontossággal beszél új világunkról is, amely nem más, mint „piacgazdasági feudalizmus”. (Lássuk be: ide vezetett és vezet a *reform!*) Hangot kap továbbá Vekardi Európa-kritikája, a polgárság, az arisztokrácia és az értelmiségi ember haszna s gyengéi. Megragadó és erős sodrású, ahogyan a szegények világáról beszél, akár történelmi méretekben és összehasonlításokban is. Arról például, hogy a parasztság lázadásából mindig az elnyomói húztak hasznot, s arról, hogy a „szegénység kultúrája” nemhogy gyengítette, de egyenesen erősítette a fennálló hierarchiákat. S hogy az irgalmatlan következményű szegénység és hajléktalanság kezd megszokott szubkultúrává válni, amelynek igen sokan esnek áldozatul. A segélyezés csak arra jó, mondja, hogy „fenntartsa és éltesse a szegénység kultúráját”. (Ennek a történelmi előzménye az volt, fejtegeti, hogy mindegyik város kialakította saját „szegénységpolitikáját”, „hogy legyen egy ‘szociális háló’, amelybe nyugodt lelkiismerettel belelökheti azokat, akik feleslegessé váltak számára. A fejlődés dinamizmusa így volt biztosítható.”)

Napestig szemelgethetnénk tovább ebből a szövegből (is) a Vekardire oly jellemző *eredeti* gondolkodásbeli fordulatokat, a nem is annyira „eretnek”, mint inkább az egészséges, az eleven észjárás számtalan megnyilatkozását; ámde még be kell zárunk a kört: azaz a hiányzó utolsó, az életművet is méltóan lezáró hosszú beszélgetésre kell figyelnünk.

Ez az utolsó beszélgetés 83 éves korában, 2007 őszén készült, két évvel a halála előtt. Staar Gyula nagy érdemeinek egyikeként. Ez klasszikusnak mondható életműinterjú, elsősorban a „magánember” nyilatkozik meg benne (*Múló szerelem volt a matematika?* = *Forrás*, 2008/3. és 4.). Gyermekkor, család, Debrecen, a soproni erdőmérnöki tanulmányok, a háború, majd az orvosi egyetem, a belgyógyászokodás. Élesen fogalmaz a nagy tanulságokról: emberségről s az ellenkezőjéről. Erre rendkívül érzékeny. Megmagyarázza továbbá élethosszig tartó vonzalmát a matematika iránt: „ma is úgy gondolom, hogy a sokféle ágazó szaktudományok között a természetes összetartozást kifejező kapocs valójában csakis a matematika lehet”. Mit mondhatnánk erre? De az sem csekélység, hogy a nagy geometrikus, Kerékjártó Béla egyik kötetét az Akadémiai Kiadó megbízásából ő fordította *angolra*. A *francia* kiadásból. És emberek, kalandok sokasága vonul végig ebben az interjúban is. Az oknyomozó olvasás kívánalma szerint azonban mégiscsak az az egyik legfontosabb rész, amelyikben saját *örökösen érdeklődő* természetét próbálja leírni, jellemezni. Azt mondja, nem az volt a fő oka az orvosi pálya otthagadásának, hogy a klinikai munka közepette nem tudott eleget olvasni. Hanem az, hogy őt a szakmáján kívül mindig *más is* érdekelt. „Ami érdekes volt, az nem tudott nem érdekelni. A jó szakembernek kell lenni annyi önfegyelmének, hogy ami nem tartozik a szakmája körébe, bármennyire érdekes is, az ne foglal-

koztassa. Belőlem ez, talán Karácsony hatására, teljesen hiányzott. A fizikusban a másik embert láttam, egyszerűen nem hagyott nyugodni, ha őt nem értetem. Zavart, hogy vannak másik világok, amelyekhez nemigen konyítok. [...] Valahogy ez a *másik* nekem a kulcsszó.” Visszaidézve egy korábbi beszélgetését, emlékezhettünk az akadémiai – mondjuk így: karrier – tudós, valamint a „könyvtáros” mentalitás különbségére: ugyanez a különbségtevés tér itt vissza, még világosabb, könnyebben érthető kifejtésben. Azt is megérthetjük, hogy Vekerdi László miért nem szerzett soha tudományos fokozatot. Hiszen csak a kisujjával is megszerezhetné volna bármelyiket. Azért nem, mert azt a *magántudósi* mentalitást és etikát képviselte, amelynek – úgy látszik – ez a *kettősségtől való mentesség* az alapszabálya volt, s ezt a magatartást etikusan kellett képviselnie. Nem egy kicsit így, egy kicsit meg amúgy módon. Van ehhez a feltételezésünkhöz konkrétabb, a pályaelhagyásos Vekerdi-életútból következtethető argumentum is. (A magánéleti válságai nem hozhatók fel ellenérvekként: ezek legföljebb erősítették az eredendő és változó szakmaköri vonzalmakat.) Erdőmérnökjelöltből belgyógyász orvos. Majd a debreceni egyetemi állásból hirtelen a budapesti Onkopathológiai Kutatóintézet izotóp laboratóriuma. Innen is kilépett azonban. Még nincs negyven éves. S innentől kezdve véges-végig – a néha anyagiak tekintetében igen keserves – életformaként a *könyvtárosság*. Úgy látszik, itt megtalálta, amit elég sokáig keresgélt. Mert maradt ebben a szakmában és életformában. Jó negyven éven át. Ahonnan már nem menekült többé (legfeljebb kidobták az egyik helyről, de örömmel ment a másikba). Ezek után könnyebben megérthetjük (pedig sokat mosolyoghattunk rajta, vagy éppen álszerénységnek vélhettük), hogy tényleg komolyan gondolta mindig, amikor ez a téma előkerült, hogy ő nem tudománytörténész (azaz nem karriertudós), hanem könyvtáros.

Szépen foglalja össze, ragadja meg eme utolsó interjújának végén saját élet-történetének egyik fő tanulságát, amely egyben az emberiség egyik nagy problémája is. „Nem tudjuk magunkat megérteni. Valószínűleg minden ember önmaga számára a legnagyobb titok. Nem véletlenül tartotta Descartes legfontosabb feladatának az ókori görögök intelmét: Ismerd meg önmagad! Ehhez azonban Descartes-nak kell lenni, meg görögnek. Én pedig egyik sem voltam. Nagyon nem is törekedtem arra, hogy megismerjem magamat. Mindig a mások megismerése izgatott. Így vetődtem el egykor a matematika nagyon szép, nagyon tiszta világának partjaira.”